

Ryszard A. Stefański

Pełnomocnik w procesie karnym

I. Wprowadzenie

Strony i niektórzy inni uczestnicy postępowania karnego mogą dokonywać czynności procesowych osobiście lub przez swoich przedstawicieli procesowych. Inna strona niż oskarżony (podejrzany) lub inny uczestnik postępowania może korzystać z pomocy pełnomocnika, oskarżony (podejrzany) – z obrońcy. Pełnomocnik jest ustanowiony dla reprezentowania określonego podmiotu w postępowaniu karnym.

Kodeks postępowania karnego w ograniczonym zakresie reguluje wprost pełnomocnika, a głównie odsyła do odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących obrońcy (art. 88 § 1 k.p.k.) oraz przepisów kodeksu postępowania cywilnego (art. 89 k.p.k.). Korzystając z odesłanych przepisów trzeba mieć na uwadze, że stosuje się je odpowiednio¹. Odpowiednie stosowanie przepisów może polegać na ich stosowaniu wprost, bez żadnych modyfikacji lub po uprzedniej zmianie albo niestosowaniu z uwagi na bezprzedmiotowość lub sprzeczność z przepisami analizowanego aktu². Przepisy kodeksu postępowania karnego dotyczące obrońcy, jak i kodeksu postępowania cywilnego odnoszące się do pełnomocnika, mają zastosowanie do pełnomocnika w procesie karnym tylko wtedy, gdy są adekwatne do tej instytucji lub zmodyfikowane ze względu na specyfikę i zasady postępowania karnego oraz nie są sprzeczne z tymi zasadami³.

II. Podmioty uprawnione do ustanowienia pełnomocnika

Pełnomocnika nie może ustanowić oskarżony lub podejrzany. Możliwość taka jest wyłączona w art. 87 § 1 k.p.k., który *expressis verbis* upoważnia do

¹ W kwestii odpowiedniego stosowania przepisów zob. J. Nowacki, Odpowiednie stosowanie przepisów prawa PiP 1964, nr 3, s. 367 i n.; A. Błachnio-Parzych, Przepisy odsyłające systemowo (wybrane zagadnienia), PiP 2003, s. 43 i n.; R. Hauser, Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące, Przegląd Prawa i Administracji, t. LXV, Wrocław 2005, s. 151; uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 30 stycznia 2001 r. – I KZP 50/00, OSNKW 2001, nr 3–4, poz. 16.

² J. Nowacki, Odpowiednie stosowanie przepisów..., s. 373–375; A. Błachnio-Parzych, Przepisy odsyłające ..., s. 44.

³ R. Szarek, Z problematyki pełnomocnika w procesie karnym, Pal. 1972, nr 5, s. 50–51.

ustanowienia pełnomocnika inną stroną niż oskarżony. W wypadku, gdy zostało wytoczone powództwo cywilne, funkcję pełnomocnika oskarżonego wykonuje równocześnie jego obrońca⁴. Obrońca udziela pomocy oskarżonemu zarówno co do odpierania zarzutów aktu oskarżenia, jak i powództwa cywilnego. Jeśli oskarżony ma więcej niż jednego obrońcę, to nie ma przeszkód, by podzielili się oni swoimi obowiązkami w ten sposób, że jeden z nich zajmie się tylko powództwem cywilnym. Słusznie przyjmuje się w orzecznictwie, że „Oskarżony będący zarazem pozwany cywilnie nie może korzystać z pomocy pełnomocnika będącego radcą prawnym w zakresie wytoczonego powództwa adhezyjnego, chociażby taki pełnomocnik występował obok obrońcy”⁵.

Pełnomocnika nie może ustanowić oskarżyciel publiczny, zarówno prokurator, jak i inny organ państwowy wykonujący te funkcję. Pierwszy z nich działa osobiście, a nieprokuratorski oskarżyciel publiczny – poprzez swoich pracowników⁶.

Pełnomocnika – zgodnie z art. 87 § 1 i 2 k.p.k. – może ustanowić:

- 1) strona inna niż oskarżony (podejrzany),
- 2) osoba nie będąca stroną, jeżeli wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu.

W postępowaniu jurysdykcyjnym pełnomocnika jako strona mogą ustanowić: oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny i powód cywilny, a w postępowaniu przygotowawczym – pokrzywdzony; pokrzywdzony bowiem tylko w postępowaniu przygotowawczym jest stroną (art. 299 § 1 k.p.k.). Uprawnienie to przysługuje także tzw. stronom nowym i stronom zastępczym (art. 52, art. 58, art. 61 i art. 63 k.p.k.).

Uprawnienie innej osoby do ustanowienia pełnomocnika jest ograniczone. Nie może go ustanowić w każdym wypadku, ale tylko wówczas, gdy *verba legis* „wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu” (art. 87 § 2 *in fine* k.p.k.). Oceny, czy ochrona jej interesów wymaga ustanowienia pełnomocnika w pierwszej kolejności, dokonuje osoba zamierzająca skorzystać z pomocy pełnomocnika, a następnie jej decyzja podlega kontroli sądu lub prokuratora. Ustanowienie pełnomocnika przez tę osobę oznacza, że pełnomocnik może działać w postępowaniu od chwili ustanowienia, gdyż nie jest wymagana decyzja organu procesowego o dopuszczeniu pełnomocnika do działania. Możliwa jest jednak odmowa jego dopuszczenia. Sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może bowiem odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu takiego pełnomocnika, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesów osoby, którą reprezentuje (art. 87 § 3 k.p.k.).

⁴ L. Schaff, *Proces karny Polski Ludowej*, Warszawa 1953, s. 328.

⁵ Wyrok SO w Tarnowie z dnia 10 marca 2005 r. – II Ka 51/05, KZS 2005, nr 3, poz. 45.

⁶ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamycza*, Kraków 2003, s. 303.

Pełnomocnik taki nie może brać udziału w postępowaniu tylko wówczas, gdy sąd lub prokurator odmówi dopuszczenia go do udziału; brak decyzji negatywnej uprawnia pełnomocnika do działania w postępowaniu. Takie unormowanie tej kwestii wskazuje, że ustawa przewiduje domniemanie istnienia potrzeby obrona interesów osoby nie będącej stroną przy pomocy pełnomocnika.

Ustawa nie określa bliżej, o jakie chodzi interesy, a w literaturze zauważa się, że wyrazne przyznanie niektórym uczestnikom, nie będącym stroną, prawa do ustanowienia pełnomocnika, przesądza o istnieniu interesu mogącego wymagać korzystania z pomocy pełnomocnika, jednocześnie podkreślając, że nie mogą one być abstrakcyjne, identyfikujące się z określonym interesem społecznym, lecz konkretnie takie, które powstały w związku z wciągnięciem danej osoby w orbitę określonego procesu karnego⁷. Użycie tak nieostrego określenia daje sądowi lub prokuratorowi szerokie możliwości dla swobodnej decyzji. Słusznie w doktrynie ograniczenie to zostało zakwestionowane. Zwrócono uwagę, że jeżeli jakiejś osobie przyznaje się uprawnienie w procesie, to powinna ona mieć też możliwość korzystania w danym zakresie z fachowej pomocy. Osoba taka pozbawiona możliwości skorzystania z pomocy pełnomocnika może nie zrealizować swojego uprawnienia, zwłaszcza gdy dla skorzystania z niego konieczna jest wiedza prawnicza⁸. Wskazywano na brak obiektywnych kryteriów, którymi sąd lub prokurator powinien kierować się, pozbawiając osobę nie będącą stroną możliwości ochrony swoich interesów przy pomocy pełnomocnika, a nadto, że odmowa taka może poważnie zagrażać skuteczności składanych przez te osoby środków odwoławczych⁹. Ograniczenia tego nie usprawiedliwia dążenie do uspokojenia sędziów i prokuratorów przed obawą inwazji adwokatów¹⁰.

Na postanowienie sądu o odmowie dopuszczenia pełnomocnika do udziału w postępowaniu nie przysługuje zażalenie. Na postanowienie prokuratora zażalenie przysługuje na podstawie art. 302 § 1 k.p.k., bowiem odmowa dopuszczenia do udziału pełnomocnika narusza prawa osoby uprawnionej do jego ustanowienia¹¹.

Nie jest możliwe niedopuszczenie do udziału w postępowaniu pełnomocnika ustanowionego przez tzw. strony szczególne, tj. podmiot zobowiązany

⁷ J. Grajewski, (w:) J. Grajewski, L. K. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Sopot 2000, s. 157; tenże, (w:) J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Kraków 2006, s. 317.

⁸ W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, t. I, Bydgoszcz 2000, s. 282.

⁹ W. Posnow, Pełnomocnik w procesie karnym (uwagi na tle regulacji w k.p.k. z 1997 r.), (w:) Nowa kodyfikacja prawa karnego, pod red. L. Boguni, t. II, Wrocław 1997, s. 149.

¹⁰ S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2005, s. 193.

¹¹ T. Grzegorzczak, Strony, ich procesowi przedstawiciele i inni uczestnicy postępowania karnego, Warszawa 1998, s. 115.

do zwrotu korzyści uzyskanej z przestępstwa (art. 416 § 4 k.p.k.) oraz żądającego odszkodowania za niesłuszne skazanie lub niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 556 § 3 k.p.k.)¹². W stosunku do tych osób nie ma zastosowania art. 87 § 3 k.p.k., skoro ustawa – jak trafnie wskazuje się w literaturze – uznaje, niezależnie od rozwiązania przyjętego w art. 87 § 2 k.p.k., że dany podmiot może korzystać z pomocy pełnomocnika, a zatem sama ustawa rozstrzyga, że ochrona jego interesów procesowych wymaga ustanowienia pełnomocnika¹³.

Innymi osobami uprawnionymi do ustanowienia pełnomocnika mogą być te, których prawa zostały naruszone określonymi czynnościami postępowania lub dochodzą przed sądem ochrony swoich interesów. W postępowaniu przygotowawczym niewątpliwie będą to osoby, którym przysługuje zażalenie na postanowienia, zarządzenia i czynności naruszające ich prawa (art. 302 § 1 i 2 k.p.k.).

W postępowaniu sądowym może to być pokrzywdzony w zakresie realizacji uprawnień przysługujących mu w tym postępowaniu. Chodzi o zgłoszenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody tytułem środka karnego na podstawie art. 46 § 1 k. k. (art. 49a k.p.k.), zgłoszenie sprzeciwu co do wniosku oskarżonego o skazanie go bez przeprowadzenia postępowania dowodowego (art. 387 § 2 k.p.k.), udział w posiedzeniu, którym przesłuchiwany jest małoletni poniżej 15 lat (art. 185a § 2 k.p.k. i art. 185b § 1 k.p.k.), udział w posiedzeniu w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania (art. 341 § 1 k.p.k.) lub w przedmiocie wniosku o skazanie oskarżonego bez rozprawy (art. 343 § 5 k.p.k.), a także o złożenie wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (art. 422 § 1 k.p.k.) oraz o podjęcie warunkowo umorzonego postępowania (art. 549 k.p.k.).

Innymi osobami, które są uprawnione do ustanowienia pełnomocnika, mogą być m.in.: świadek w zakresie realizacji przysługujących mu uprawnień, np. w kwestii złożenia zażalenia na postanowienia w sprawie zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości (art. 184 § 5 k.p.k.), zatrzymany (art. 244 § 1 k.p.k.), poręczyciel majątkowy, np. w razie orzeczenia przepadku (268 § 2 k.p.k.), osoba, od której odebrano rzeczy stanowiące dowód w sprawie (art. 217 § 1 k.p.k.), osoba, u której dokonano przeszukania (art. 219 § 1 k.p.k.), osoba ukarana karą porządkową, np. za naruszenia powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych albo ubliżenia sądowi, innemu organowi państwowemu lub osobom biorącym udział w sprawie; (art. 49 § 1 i 2 u.s.p.), świadek, biegły, tłumacz lub specjalista ukarany za nieusprawiedliwione niestawiennictwo na wezwanie

¹² A. G a b e r l e, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 159.

¹³ T. G r z e g o r c z y k, *Strony...*, s. 115.

(art. 285 § 1 k.p.k.), osoba ukarana za bezpodstawne uchylanie się od złożenia zeznania, wykonania czynności biegłego, tłumacza lub specjalisty, wydania przedmiotu, dopełnienia obowiązków poręczyciela albo spełnienia innego ciążącego na niej obowiązku w toku postępowania (art. 287 § 1 k.p.k.), instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna składająca zaawizdowanie o przestępstwie (art. 306 § 1 k.p.k.), osoba uprawniona do złożenia prośby o ułaskawienie, w tym skazany (art. 560 § 1 k.p.k.)

Pełnomocnika może ustanowić także osoba mająca pełnomocnictwo ogólne (art. 88 k.p.c.) dla osoby, której prowadzi interesy¹⁴.

III. Podmioty mogące być pełnomocnikami

Pełnomocnikiem w postępowaniu karnym może być osoba uprawniona do występowania w tej roli według przepisów o ustroju adwokatury (art. 82 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.), a w ograniczonym zakresie – radca prawny (art. 87 § 2 i 3 k.p.k.).

Poza tymi osobami nikt inny nie może być pełnomocnikiem, w szczególności nie mogą to być osoby wymienione w art. 87 § 1 k.c., bowiem przepis ten – ze względu na uregulowanie tej kwestii w kodeksie postępowania karnego – nie ma zastosowania. Zasadnie przyjmuje się w judykaturze, że „W postępowaniu o odszkodowanie i zadośćuczynienie w trybie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. pełnomocnikiem wnioskodawcy może być tylko adwokat. Inna osoba – nawet z kręgu najbliższej rodziny – nie jest uprawniona do występowania w tej roli”¹⁵ oraz że „Matka wnioskodawczyni nie była uprawniona do reprezentowania swej córki w postępowaniu o należności za represje z powodu działalności niepodległościowej ich ojca i męża”¹⁶.

Nie może być pełnomocnikiem w postępowaniu karnym osoba mająca pełnomocnictwo ogólne lub do prowadzenia niektórych spraw osoby uprawnionej do ustanowienia pełnomocnika (art. 88 k.p.c.).

Pełnomocnikiem w postępowaniu karnym może być radca prawny, ale tylko podmiotów określonych w art. 88 § 2 i 3 k.p.k. Z treści tych przepisów bowiem wynika, że radca prawny może być pełnomocnikiem instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, a w zakresie roszczeń majątkowych także innej osoby prawnej, jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości

¹⁴ M. Siewierski, (w:) J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971, s. 139–140.

¹⁵ Postanowienie SA w Krakowie z dnia 7 grudnia 1995 r. – II AKz 485/95, KZS 1995, nr 12, poz. 29; postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 marca 1996 r. – II AKo 61/96, OSA 1996, nr 9, poz. 36.

¹⁶ Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 czerwca 1996 r. – II AKz 194/96, KZS 1996, nr 5–6, poz. 80.

prawnej oraz osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą. Oznacza to, że radca prawny nie może być pełnomocnikiem osoby fizycznej w zakresie, w jakim nie prowadzi ona działalności gospodarczej nawet co do roszczeń majątkowych. Może zaś być pełnomocnikiem pokrzywdzonego, oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego i powoda cywilnego, o ile jest to instytucja państwowa samorządowa lub społeczna.

Pełnomocnikiem innej osoby prawnej, jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej oraz osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą, radca prawny może być tylko wówczas, gdy którykolwiek z tych podmiotów występuje w charakterze powoda cywilnego lub w zakresie złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 k. k. (art. 49a k.p.k.)¹⁷. Słusznie Sąd Najwyższy przyjął, że „Określenie «w zakresie roszczeń majątkowych» – użyte w art. 88 § 3 k.p.k. – oznacza reprezentowanie powoda cywilnego jako strony procesu”¹⁸. Ograniczenie możliwości udzielenia pełnomocnictwa radcy prawnemu przez te inne podmioty tylko do sytuacji, gdy występują w charakterze powoda cywilnego, jest trudne do zaakceptowania i spotkało się ze słuszną krytyką¹⁹. Podkreślano, że rozwiązanie to nie jest zsynchronizowane z przepisami ustawy o radcach prawnych, która w art. 4 ust. 1 wyłącza z zakresu świadczenia pomocy prawnej przez radcę prawnego tylko występowanie w charakterze obrońcy w postępowaniu karnym, czyli – zgodnie z tym przepisem – może pełnić rolę pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego będącego podmiotem gospodarczym. Trafnie zgłasza się *de lege ferenda* postulat rozszerzenia uprawnień radców prawnych do występowania w charakterze pełnomocników podmiotów określonych w art. 88 § 3 k.p.k.²⁰.

¹⁷ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego..., s. 306; S. Steinborn, (w:) J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego (art. 1–424), t. I, Kraków 2005, s. 222.

¹⁸ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 23 maja 2006 r. – I KZP 7/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 53. Takie też jest stanowisko doktryny. Zob. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004, t. I, s. 447; Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2003, t. I, s. 616; J. Grajewski, (w:) J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego..., s. 320; A. Świątłowski, Radca prawny jako pełnomocnik w postępowaniu karnym, Radca Prawny 2002, nr 4, s. 35; tenże, Zmiany istotne dla radców prawnych wprowadzone do prawa karnego procesowego ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r., Radca Prawny 2003, nr 5, s. 7.

¹⁹ I. Nowikowski, (w:) E. Skrętowicz, I. Nowikowski, K. Dudka, E. Kruk, Uczestnicy procesu karnego według nowego k.p.k., (w:) Nowy kodeks postępowania karnego, Zagadnienia węzłowe, Kraków 1998, s. 72–73; W. Szóstak, Udział radcy prawnego w charakterze pełnomocnika w sprawie karnej, Radca Prawny 1996, nr 6, s. 24; S. Zabłocki, Nowela k.p.k. z dnia 20 lipca 2000 r. Komentarz, Warszawa 2000, s. 224–225.

²⁰ S. Zabłocki, Nowela k.p.k..., s. 224–225.

W kontekście pełnienia przez radcę prawnego roli pełnomocnika nasuwa się wątpliwość, czy pełnomocnikiem może być tylko radca prawny zatrudniony w danym podmiocie, czy także radca prawny wykonujący zawód w innych formach niż w ramach stosunku pracy. Zgodnie z art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych²¹, radca prawny wykonuje zawód w ramach stosunku pracy, na podstawie umowy cywilnoprawnej, w kancelarii radcy prawnego oraz w spółce cywilnej, jawnej, partnerskiej lub komandytowej. W doktrynie na gruncie poprzedniej redakcji art. 88 § 2 k.p.k. wyrażano zdanie, że pełnomocnikiem instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej może być tylko radca prawny wykonujący zawód radcy prawnego w ramach stosunku pracy w podmiocie, który ma reprezentować. Uzasadniano to tym, że przepis ten upoważniał do reprezentowania takiej instytucji, oprócz radcy prawnego, także innego pracownika tej instytucji lub jej organu nadrzędnego. Wskazywano, że w stosunku do pełnomocnika innej jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, a także osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą, za tym, że ma to być radca prawny tego podmiotu, przemawiał zwrot „jej radca”²². Kwestionowano taki pogląd, zasadnie podkreślając, że skoro ustawa o radcach prawnych dopuszcza wielość równorzędnych form wykonywania zawodu, to nic nie stoi na przeszkodzie przyjęciu tezy, że „za radcę prawnego tej instytucji” można uznać każdego radcę, którego łączy z nią określony stosunek prawny, dzięki któremu w zakresie umocowania staje się radcą prawnym tej instytucji. Bez względu na to, czy pełnomocnikiem instytucji jest radca prawny pozostający z nią w stosunku pracy, czy też w stosunku cywilnoprawnym, jako prowadzący kancelarię jest obowiązany do świadczenia pomocy prawnej rzetelnie, profesjonalnie, z maksymalną starannością i z „gwarancją profesjonalnej niezależności”. Zatem zwrot „tej” czy „jej” mógł się odnosić jedynie do określenia stosunku łączącego radcę prawnego z mocodawcą. W przeciwnym bowiem razie oznaczałoby to ograniczenie uprawnień radcy prawnego do świadczenia pomocy prawnej określonych ustawą o radcach prawnych. Rzeczą bezsporną jest, że takie ograniczenie nie mogło stanowić *ratio legis* uregulowania ustawowego, bowiem byłoby oczywiście irracjonalne. Gdyby zamiarem ustawodawcy było wyłączenie radcy prawnego „nie-pracownika” z możliwości działania w ramach pełnomocnictwa, wyraziłby to wprost²³.

Argument przytoczony na poparcie pierwszego z poglądów – pomijając jego wątpliwą zasadność – stracił na aktualności, gdyż obecnie w art. 88 § 2

²¹ Dz. U. z 2002 r., Nr 123, poz. 1059 ze zm.

²² W. Grzeszczyk, Kasacja w sprawach karnych z uwzględnieniem noweli do k.p.k. z dnia 20 lipca 2000 r. Komentarze. Piśmiennictwo. Orzecznictwo. Wzory pism, Kraków 2001, s. 189.

²³ A. Hanusz, Jeszcze w sprawie pełnomocnictwa radcy prawnego, Radca Prawny 2006, nr 4.

i 3 k.p.k. brak jest wspomnianych zwrotów. Trafnie wskazuje się w doktrynie, że w art. 88 § 2 k.p.k. po wymienieniu trzech rodzajów instytucji nie użyto określenia „jej radca prawny”, co dawałoby ewentualnie asumpt do przyjęcia takiego ograniczenia, a ponadto skoro ustawa o radcach prawnych dopuszcza wielość równorzędnych form wykonywania zawodu, nic nie stoi na przeszkodzie, by uznać możliwość ustanowienia pełnomocnikiem zarówno radcę, który pozostaje z reprezentowanym w stosunku pracy, jak też w stosunku cywilnoprawnym, jako zleceniobiorca określonej usługi prawnej²⁴.

W ograniczonym zakresie pełnomocnikiem może być aplikant adwokacki lub radcowski. Aplikant adwokacki – zgodnie z art. 77 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze²⁵ – po sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej może zastępować adwokata tylko przed sądem rejonowym, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami, a po roku i sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej – może także zastępować adwokata przed innymi sądami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu.

Aplikant radcowski – zgodnie z art. 35¹ ust. 1 ustawy o radach prawnych – po upływie sześciu miesięcy od rozpoczęcia aplikacji radcowskiej może zastępować radcę prawnego przed sądem rejonowym i organami administracji pierwszej instancji. Po dwóch latach aplikacji radcowskiej aplikant radcowski może zastępować radcę prawnego przed innymi sądami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Aplikant radcowski może zastępować radcę prawnego na takich samych zasadach jak adwokata, jeżeli radca prawny jest współnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej (art. 35¹ ust. 5 cyt. ustawy).

IV. Sposób ustanowienia pełnomocnika

Ustanowienie pełnomocnika jest zawsze fakultatywne. Kodeks postępowania karnego nie przewiduje pełnomocnictwa obowiązkowego. W piśmiennictwie zgłaszano postulat wprowadzenia przepisu zobowiązującego organ procesowy do ustanowienia pełnomocnika z urzędu w wypadku oczywistej bezradności osoby uprawnionej do korzystania z pomocy pełnomocnika²⁶. Nie wydaje się, by propozycja ta zasługiwała na realizację. Pełnomocnik

²⁴ S. Zabłocki, Znaczenie ustawy nowelizującej Kodeks postępowania karnego dla korporacji radców prawnych, *Radca Prawny* 2000, nr 6; t e n ż e, Nowela k.p.k..., s. 223.

²⁵ Dz. U. z 2002 r., Nr 123, poz. 1058 ze zm.

²⁶ W. Posnow, *Pełnomocnik...*, s. 151. Postulat ten został zaaprobowany w doktrynie. Zob. Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 608–69.

reprezentuje interesy innych podmiotów niż oskarżony i nie ma sytuacji, które wymagałyby bezwzględnie korzystania z pomocy profesjonalnego podmiotu.

Pełnomocnik może być ustanowiony przez uprawniony podmiot (pełnomocnik z wyboru) lub może zostać wyznaczony z urzędu przez prezesa sądu (pełnomocnik z urzędu).

Pełnomocnika z wyboru ustanawia sama osoba uprawniona, lecz może ustanowić go także inna osoba, ale tylko wówczas, gdy osoba uprawniona jest pozbawiona wolności i tylko do czasu ustanowienia przez nią pełnomocnika (art. 83 § 1 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.). Jest to tzw. pełnomocnictwo tymczasowe. Trwa ono do czasu potwierdzenia tego pełnomocnictwa przez osobę uprawnioną lub odmowy udzielenie jej pełnomocnictwa albo ustanowienia przez nią innego pełnomocnika. Pełnomocnika dla podmiotu nie będącego osobą fizyczną może ustanowić organ uprawniony do działania w jego imieniu. Dla pokrzywdzonego, będącego małoletnim albo ubezwłasnowolnionym całkowicie lub częściowo, może ustanowić pełnomocnika jego przedstawiciel ustawowy lub faktyczny, czyli osoba, pod której stałą pieczęą pozostaje (art. 51 § 2 k.p.k.) Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, uprawnienie to przysługuje opiekunowi faktycznemu (art. 51 § 3 k.p.k.).

Pełnomocnictwo może być udzielone na piśmie albo przez oświadczenie do protokołu prowadzącego postępowanie karne (art. 83 § 2 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.).

Pełnomocnika z urzędu wyznacza prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy, jeżeli osoba żądająca wyznaczenia pełnomocnika w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów ustanowienia pełnomocnika bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.). Słusznie zauważył Sąd Najwyższy, że „Rozpoznanie wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu, złożonego w postępowaniu karnym przez stronę inną niż oskarżony (art. 88 § 1 w zw. z art. 78 k.p.k.), następuje w trybie właściwym dla rozpoznania wniosku oskarżonego o wyznaczenie obrońcy z urzędu²⁷. Nietrafny jest pogląd, że wyznaczenia pełnomocnika z urzędu następuje na podstawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego, a zatem osoba uprawniona do korzystania z pomocy pełnomocnika zwraca się o zwolnienie jej od kosztów sądowych (art. 113 k.p.c.), a zwolnienie od kosztów sądowych powoduje, że może zgłosić wniosek o ustanowienie dla niej adwokata (art. 117 § 1 k.p.c.)²⁸. Tryb ten dotyczy jedynie wyznaczenia pełnomocnika z urzędu dla podmiotu nie będącego osobą fizyczną, gdyż do takiego podmiotu nie ma odniesienia

²⁷ Postanowienie SN z dnia 16 listopada 2000 r. – I KZP 32/00, OSNKW 2000, nr 11, poz. 98.

²⁸ K. Marszał, (w:) K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgrzyzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 224.

przesłanka wskazana w art. 78 § 1 k.p.k., a mianowicie, że nie jest on w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, która dotyczy przecież wprost osoby fizycznej. W tym zakresie – na podstawie art. 89 k.p.k. – ma zastosowanie art. 117 § 1 k.p.c., w myśl którego strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części ma prawo zgłosić, na piśmie lub ustnie do protokołu, wniosek o ustanowienie dla niej adwokata lub radcy prawnego²⁹.

Nie znajduje uzasadnienia normatywnego twierdzenie, że nie ma podstaw do wyznaczenia pełnomocnika z urzędu, bowiem pełnomocnictwo opiera się tylko na wyborze³⁰.

Żądać ustanowienia pełnomocnika może zarówno uprawniona strona, jak i inna osoba. Art. 88 § 1 k.p.k., odsyłający do odpowiedniego stosowania art. 78 § 1 k.p.k., nie różnicuje podmiotów składających takie żądanie, co oznacza, że może wystąpić z takim żądaniem każdy podmiot uprawniony do ustanowienia pełnomocnika. W doktrynie słusznie podniesiono kwestię, czy w takim wypadku ewentualne wyznaczenie pełnomocnika z urzędu następuje po rozważeniu, poza przesłanką z art. 78 § 1 k.p.k., także przesłanki z art. 87 § 2 *in fine* k.p.k., wskazując, że za takim rozwiązaniem przemawia pragmatyzm, bowiem nie jest sensowne wyznaczanie pełnomocnika, który nie zostanie dopuszczony do udziału w postępowaniu na podstawie art. 87 § 3 k.p.k. Trafnie jednak przyjęto, że okoliczność ta nie może mieć znaczenia dla decyzji w przedmiocie wyznaczenia pełnomocnika z urzędu, albowiem decyzja ta podejmowana jest przez prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy (art. 81 k.p.k.), natomiast decyzja o odmowie dopuszczenia pełnomocnika do udziału w postępowaniu podejmowana jest przez sąd w postępowaniu jurysdykcyjnym albo przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym. Prezes sądu, odmawiając wyznaczenia pełnomocnika z urzędu osobie nie będącej stroną i uznając, że nie wymaga tego obrona interesów tej osoby, przekroczyłby swoje kompetencje³¹. Nie przekonujący jest pogląd przeciwny, dopuszczający taką możliwość³².

Na zarządzenie prezesa sądu o odmowie wyznaczenia pełnomocnika z urzędu nie przysługuje zażalenie³³. Postanowienie o odmowie wyznacze-

²⁹ T. Grzegorzczak, *Strony...*, s. 117.

³⁰ F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. I, Warszawa 1999, s. 314.

³¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2004, s. 445.

³² Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 610.

³³ Postanowienie SN z dnia 16 listopada 2000 r. – I KZP 32/00, OSNKW 2000, nr 11, poz. 98 z aprobowanymi uwagami R. A. Stefańskiego, *Przegląd uchwał Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2000 r.*, WPP 2001, nr 2, s. 77–79; postanowienie SN z dnia 10 listopada 2004 r. – II KZ 56/04, KZS 2005, nr 7–8,

nia pełnomocnika z urzędu nie należy do kategorii postanowień zamykających drogę do wydania wyroku³⁴.

Nie budzi wątpliwości – ze względu na odesłanie w art. 88 § 1 k.p.k. do art. 78 § 1 k.p.k. – możliwość wyznaczenia pełnomocnikiem z urzędu adwokata. Nie jest jednak jasna sytuacja, czy możliwe jest wyznaczenie w tym trybie radcy prawnego. W doktrynie prezentowany jest pogląd, że z urzędu może być wyznaczony radca prawny jako pełnomocnik innej osoby prawnej niż instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej oraz osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą tylko w zakresie roszczeń majątkowych (art. 88 § 3 k.p.k.), a nie jest to możliwe dla instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej (art. 88 § 2 k.p.k.)³⁵. Brak argumentacji tego stanowiska utrudnia odniesienie się do niego, lecz nie znajduje ono uzasadnienia normatywnego. Ustawodawca nie wprowadza takiego rozróżnienia, a jedynym ograniczeniem jest rodzaj podmiotu, dla którego pełnomocnikiem może być radca prawny

Osoba uprawniona może posiadać jednocześnie nie więcej niż trzech pełnomocników (art. 77 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.).

W art. 88 § 1 k.p.k. nie odesłano do art. 85 k.p.k., co wskazywałoby, że pełnomocnik może reprezentować kilka osób niezależnie do tego, czy ich interesy pozostają w sprzeczności³⁶. Nietrafny jest więc pogląd odwołujący się do tego ostatniego przepisu³⁷, aczkolwiek stwierdzenie o dopuszczalności zastępowania kilku stron pod warunkiem, że interesy ich nie stoją w sprzeczności, jest prawidłowe. Trudno sobie wyobrazić, by pełnomocnik mógł należycie spełniać swoje obowiązki, reprezentując podmioty o sprzecznych interesach. Trafnie wskazuje się w literaturze, że zachowania takiego zabraniają zasady etyki i godności zawodu, uchwalone przez Naczelną Radę Adwokacką i Krajowy Zjazd Radców Prawnych (§ 46 zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu – uchwała Naczelnej Rady Adwokackiej nr 2/XVIII/98 z dnia 10 października 1998 r. oraz art. 14 zbioru

poz. 57. Tak samo wypowiedział się Sąd Najwyższy co do zarządzenia o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu, stwierdzając, że „Na odmowę ustanowienia przez sąd pierwszej instancji obrońcy z urzędu – także w wypadku, gdy składający wniosek w tej kwestii powołuje się na niemożność poniesienia kosztów obrony – nie przysługuje zażalenie” (uchwała SN z dnia 18 listopada 1992 r. – I KZP 37/92, OSNKW 1993, nr 1–2, poz. 5 z uwagami aprobującymi Z. Dody i J. Grajewskiego, Węzłowe problemy postępowania karnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego za lata 1991–1994, cz. II, Przegląd Sądowy 1996, nr 6, s. 33; postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1996 r. – II KZ 23/96, OSNKW 1996, nr 9–10, poz. 61; Z. Doda, Zażalenie w procesie karnym, Warszawa 1985, s. 45; Z. Doda, A. Gabelle, Kontrola odwoławcza w procesie karnym, Warszawa 1997, s. 382).

³⁴ Postanowienie SN z dnia 27 lipca 2005 r. – III KZ 30/05, KZS 2006, nr 2, poz. 22.

³⁵ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego..., s. 306.

³⁶ P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgrzynek, Kodeks postępowania karnego..., s. 446.

³⁷ S. Waltoś, Proces karny..., s. 193.

zasad etyki radcy prawnego – uchwała VI Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 6 listopada 1999 r.). Słusznie przy tym zauważa się, że rezygnacja z odesłania do art. 85 k.p.k. uniemożliwia odpowiednie stosowanie także § 2 tego przepisu. Jeśli zatem sąd stwierdzi, że adwokat lub radca prawny reprezentuje podmioty, których interesy pozostają w sprzeczności, jedynym sposobem przeciwdziałania tej niedopuszczalnej sytuacji będzie zwrócenie uwagi na ten fakt pełnomocnikowi, a w wypadku braku reakcji z jego strony sięgnięcie po sankcję przewidzianą w art. 20 § 1 k.p.k., tj. powiadomienie rady adwokackiej lub okręgowej izby radców prawnych lub jej organu wykonawczego, tj. prezydium lub dziekana³⁸.

Wypowiedzenie pełnomocnictwa przez reprezentowanego wywołuje skutek wobec organu procesowego z chwilą zawiadomienia go o tym, a w stosunku do innych uczestników postępowania z chwilą doręczenia im tego zawiadomienia przez organ procesowy (art. 94 § 1 k.p.c. w zw. z art. 89 k.p.k.). Wyznaczenie pełnomocnika z urzędu może być cofnięte, jeśli okaże się, że brak było okoliczności, na podstawie których go wyznaczono; decyzję taką może podjąć sąd (art. 78 § 2 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.). Może być ono także cofnięte na wniosek pełnomocnika albo reprezentowanego.

V. Zakres pełnomocnictwa

Pełnomocnictwo – zgodnie z art. 88 k.p.c. w zw. z art. 89 k.p.k. – może być:

- 1) tzw. pełnomocnictwem procesowym:
 - a) ogólnym, upoważniającym do zastępowania mocodawcy we wszystkich sprawach,
 - b) szczególnym upoważniającym do prowadzenia poszczególnych spraw,
- 2) pełnomocnictwem do niektórych tylko czynności procesowych, np. do sporządzenia apelacji.

Pełnomocnictwo procesowe uprawnia do działania pełnomocnika w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, chyba że pełnomocnictwo zawiera ograniczenia (art. 84 § 1 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.). Pełnomocnik wyznaczony z urzędu jest zobligowany podejmować czynności procesowe do prawomocnego zakończenia postępowania (art. 84 § 2 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.).

Pełnomocnik nie ma pozycji samodzielnej w procesie i może być związany poleceniami mocodawcy; zakres jego działania może ograniczać pełno-

³⁸ Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego..., s. 611–612.

mocnictwo. Udział pełnomocnika nie wyłącza osobistego działania tego ostatniego (art. 86 § 2 w zw. z art. 88 § 1 k.p.k.), chociaż pełnomocnik zastępuje mocodawcę. Obaj działają obok siebie, z tym że osoba uprawniona do ustanowienia pełnomocnika może niezwłocznie prostować lub odwoływać oświadczenia pełnomocnika (art. 93 k.p.c. w zw. z art. 89 k.p.k.).³⁹ Pełnomocnik może także skutecznie odwołać czynności procesowe mocodawcy, o ile są one odwoływalne. W razie rozbieżności między czynnościami mocodawcy i pełnomocnika, ostatnie słowo należy do tego pierwszego⁴⁰. Pełnomocnik nie jest obowiązany do przedsięwzięcia czynności procesowych jedynie na korzyść mocodawcy, bowiem art. 86 § 1 k.p.k., przewidujący takie ograniczenie co do obrońcy, nie ma do niego zastosowania; przepis ten nie został wymieniony w przepisie odsyłającym (art. 88 § 1 k.p.k.). Jest zatem uprawniony do podejmowania czynności niekorzystnych dla mocodawcy, ale pod warunkiem działania w dobrej wierze i w granicach pełnomocnictwa⁴¹. Dokonane przez niego nawet niekorzystne czynności są prawnie skuteczne. Czynność prawa dokonana przez pełnomocnika w granicach umocowania pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego (art. 95 § 2 k.c.). Działanie pełnomocnika w ramach upoważnienia uważane jest za wolę mocodawcy⁴². Poglądy te znalazły odzwierciedlenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który zasadnie uznał, że „Pełnomocnik strony nie jest ograniczony co do kierunku czynności podejmowanych w imieniu swojego mocodawcy i stąd też każda czynność, nawet niekorzystna dla reprezentowanego, podjęta w granicach umocowania, wywołuje dla niego skutki, w tym również niekorzystne. Dotyczy to także zaniechania podjęcia czynności, a w szczególności wniesienia środka odwoławczego, czy uchybienia terminu z tym środkiem związanemu”⁴³. Ponadto, uchybienie terminowi zawitemu z winy pełnomocnika nie uzasadnia przywrócenia terminu. Zasadnie Sąd Najwyższy wskazywał, że „Zaniechanie wykonania czynności związanej z zaskarżeniem orzeczenia lub uchybienie terminowi do wykonania tej czynności przez pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego nie uzasadnia restytucji tego terminu, chociażby ten, którego pełnomocnik reprezentuje, nie ponosił żadnej przy tym winy”⁴⁴. Organ ten trafnie jednak złągodził tak restryktywne

³⁹ S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 98.

⁴⁰ S. Śliwiński, *Proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa, bez roku wydania, s. 410.

⁴¹ S. Waltoś, *Proces karny...*, s. 193.

⁴² L. Schaff, *Proces karny...*, s. 327.

⁴³ Postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1996 r. – II KZ 22/96, OSNKW 1996, nr 9–10, poz. 57 z krytyczną glosą G. Artym i u k, OSP 1997, nr 5, poz. 99; postanowienie SN z dnia 20 maja 1997 r. – V KZ 45/097, Prok. i Pr. 1997, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 3.

⁴⁴ Postanowienie SN z dnia 26 października 2005 r. – III KZ 47/05, Biul. Prawa Karnego 2005, nr 8, poz. 1.2.6; postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1996 r. – II KZ 22/96, OSNKW 1996, nr 9–10, poz. 57; postanowienie SN z dnia 28 maja 1997 r. – V KZ 45/97, OSNKW 1997,

stanowisko, podnosząc, że „Zaniechanie dokonania czynności przez pełnomocnika, traktowane w procesie karnym jako zachowanie samej strony, polegające m.in. na niedotrzymaniu terminu do zaskarżenia orzeczenia, w wypadku złej wiary pełnomocnika (adwokata) i działania przez niego poza granicami udzielonego mu pełnomocnictwa, może – w szczególnych wypadkach – być uznane za przyczynę od strony niezależną w rozumieniu art. 111 § 1 (obecnie – art. 126 § 1) k.p.k. i stanowić podstawę restytucji uchybionego terminu”⁴⁵.

W wypadku, gdy osoba korzysta z więcej niż jednego pełnomocnika, każdy z pełnomocników przy podejmowaniu czynności procesowych jest niezależny od drugiego. Jednakże jeden pełnomocnik może korzystać z czynności procesowych drugiego, może odwoływać jego czynności procesowe, jeżeli odwołanie czynności jest w ogóle możliwe⁴⁶.

Dla skuteczności czynności procesowej podjętej przez pełnomocnika wymagane jest istnienie pełnomocnictwa w chwili jej podejmowania, z tym że może to być wykazane także po jej dokonaniu; nie jest możliwe jej stwierdzenie *ex post*⁴⁷.

nr 11, poz. 3; postanowienie SN z dnia 5 listopada 1999 r. – II KZ 98/99, Prok. i Pr. 1999, dodatek „Orzecznictwo”, nr 2, poz. 13.

⁴⁵ Postanowienie SN z dnia 25 marca 1998 r. – V KZ 28/98, niepubl.

⁴⁶ S. Śliwiński, *Proces karny...*, s. 405.

⁴⁷ F. Pруса, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego...*, s. 313.